

UDC: 31.

LBC: 60.52.; 60.54

MJ № 387

 10.33864/2617-751X.2025.v8.i8.14-29

MODERN SOCIETY AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE: CURRENT PHILOSOPHICAL, CULTURAL, ETHICAL AND MORAL ASPECTS

Rabiyyat Aslanova*

Abstract. The article analyzes the topic "Modern Society and Artificial Intelligence: Current Philosophical, Cultural, Ethical and Moral Aspects". The purpose of this article is to show the influence of AI on society, to analyze current philosophical aspects of the interaction of society and artificial intelligence. It is stated that the focus of research on Artificial Intelligence (AI) has shifted significantly over the past thirty years: if earlier the essence of the problem was seen by most researchers as whether it is possible to create some artificial analogue of human intelligence, now it has actually turned into a conglomerate of a wide variety of problems and tasks related, for example, to modeling the psyche, thinking, pattern recognition, robotics, automatic proof of theorems, etc. However, such a transformation does not mean that the idea of artificial intelligence as an integral phenomenon has no real content and that we should abandon attempts to solve the problem of the possibility of such an artificial intelligence. However, in order for our attempts to become more fruitful, we should radically reconsider the status of this problem. Until now, it has been classified as "complex", "interdisciplinary", etc. However, in our opinion, it will be much more fruitful to consider it as having a fundamentally philosophical nature, that is, as a purely philosophical problem. To study the problem through the prism of a new scientific direction, such as the philosophy of artificial intelligence. The author also made an attempt to briefly characterize the AI revolution of artificial intelligence, to look at the philosophical reflections that it causes. The article considers the fundamental philosophical-cultural, ethical-moral aspects of the problems arising in society as a result of the use of AI systems. The final section of the article presents the author's recommendations on the topic.

Keywords: modern society, Artificial Intelligence, current aspects, philosophical and cultural, ethical implications, philosophy of artificial intelligence, new scientific direction

* Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Head of the Department of Philosophy and Cultural Studies, Baku State University; Baku, Azerbaijan
E-mail: rabiyyat.aslan@mail.ru
<https://orcid.org/0009-0001-3068-033X>

To cite this article: Aslanova, R. [2025]. MODERN SOCIETY AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE: CURRENT PHILOSOPHICAL, CULTURAL, ETHICAL AND MORAL ASPECTS. "Metafizika" journal, 8(8), pp.14-29.
<https://doi.org/10.33864/2617-751X.2025.v8.i8.14-29>

Article history:
Received: 28.07.2025
Accepted: 25.08.2025
Published: 01.12.2025

Copyright: © 2025 by AcademyGate Publishing. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the CC BY-NC 4.0. For details on this license, please visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

УДК: 31.

ББК: 60.52.; 60.54

МЖ № 387

 10.33864/2617-751X.2025.v8.i8.14-29

СОВРЕМЕННОЕ ОБЩЕСТВО И ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ: АКТУАЛЬНЫЕ ФИЛОСОФСКО-КУЛЬТУРНЫЕ, ЭТИКО-НРАВСТВЕННЫЕ АСПЕКТЫ

Рабият Асланова*

Абстракт. В статье анализируется тема «Современное общество и Искусственный Интеллект: актуальные философско-культурные, этико-нравственные аспекты». Цель данной статьи - показать влияние ИИ на общество, проанализировать актуальные философские аспекты взаимодействия общества и искусственного интеллекта. Констатируется, что фокус исследований Искусственного Интеллекта (ИИ) за последние тридцать лет существенно сместился: если раньше суть проблемы большинством исследователей виделась в том, можно ли создать некий искусственный аналог человеческого интеллекта, то теперь она фактически превратилась в конгломерат самых разнообразных проблем задач, связанных, например, с моделированием психики, мышления, распознаванием образов, роботикой, автоматическим доказательством теорем и т.д. Тем не менее, такая трансформация не означает, что идея искусственного интеллекта как целостного феномена не имеет реального содержания и что мы должны оставить попытки решить проблему возможности именно такого искусственного интеллекта. Однако для того чтобы наши попытки стали более плодотворными, нам следует коренным образом пересмотреть статус данной проблемы. До сих пор она классифицировалась как «комплексная», «междисциплинарная» и т.п. Однако, по нашему мнению, гораздо плодотворнее будет рассматривать ее как имеющую принципиально философский характер, то есть как чисто философскую проблему. Изучить проблему через призму нового научного направления, как философия искусственного интеллекта. Автором также сделана попытка кратко охарактеризовать революцию ИИ искусственного интеллекта, взглянуть на философские размышления, которые оно вызывает. В статье рассматриваются фундаментальные философско-культурные, этико-нравственные аспекты проблем, возникающие в обществе в результате применения систем ИИ. В заключительном разделе статьи представлены рекомендации автора по теме.

Ключевые слова: современное общество, Искусственный Интеллект, актуальные аспекты, философско-культурное, этико-нравственное, философия искусственного интеллекта, новое научное направление

* Доктор философских наук, профессор,
Заведующий кафедрой философии и культурологии Бакинского Государственного Университета; Баку, Азербайджан

E-mail: rabiyyat.aslan@mail.ru

<https://orcid.org/0009-0001-3068-033X>

Цитировать статью: Асланова, Р. [2025]. СОВРЕМЕННОЕ ОБЩЕСТВО И ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ: АКТУАЛЬНЫЕ ФИЛОСОФСКО-КУЛЬТУРНЫЕ, ЭТИКО-НРАВСТВЕННЫЕ АСПЕКТЫ. Журнал «Metafizika», 8(8), с.14-29.

<https://doi.org/10.33864/2617-751X.2025.v8.i8.14-29>

История статьи:

Статья поступила в редакцию: 28.07.2025

Отправлена на доработку: 25.08.2025

Принята для печати: 01.12.2025

Copyright: © 2025 by AcademyGate Publishing. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the CC BY-NC 4.0. For details on this license, please visit

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

UOT: 31.

KBT: 60.52.; 60.54

MJ № 387

 10.33864/2617-751X.2025.v8.i8.14-29

MÜASİR CƏMIYYƏT VƏ SÜNİ İNTELLEKT: AKTUAL FƏLSƏFİ, MƏDƏNİ, ETİK VƏ MƏNƏVİ ASPEKTLƏRİ

Rəbiyyət Aslanova*

Abstrakt. Məqalədə “Müasir cəmiyyət və süni intellekt: aktual fəlsəfi, mədəni, etik və mənəvi aspektlər” mövzusu təhlil edilir. Bu məqalənin məqsədi süni intellektin cəmiyyətə təsirini göstərmək, cəmiyyətin və süni intellektin qarşılıqlı əlaqəsinin aktual fəlsəfi aspektlərini təhlil etməkdir. Bildirilir ki, son otuz il ərzində Süni İntellekt (AI) üzrə tədqiqatların diqqəti əhəmiyyətli dərəcədə dəyişib: əgər əvvəllər problemin mahiyyəti əksər tədqiqatçılar tərəfindən insan intellektinin hansısa süni analoqunun yaradılmasının mümkün olub-olmaması kimi görünürdüsə, indi o, faktiki olaraq çoxlu sayda problem və tapşırıqların konqlomeratına çevrilib, məsələn, robotika, psixologiya, avtomatlaşdırma, yenidən düşünmə nümunəsi. teoremlərin sübutu və s. Lakin bu cür transformasiya o demək deyil ki, süni intellektin integral bir fenomen kimi ideyası heç bir real məzmunla malik deyil və biz belə bir süni intellektin mümkünlüyü problemini həll etmək cəhdlərindən əl çəkməliyik. Lakin cəhdlərimizin daha məhsuldar olması üçün biz bu problemin vəziyyətinə köklü şəkildə yenidən baxmalıyıq. İndiyədək o, “mürəkkəb”, “fənlərarası” və s. kimi təsnif edilirdi. Lakin, fikrimizcə, onun əsaslı fəlsəfi mahiyyət daşması, yəni sırf fəlsəfi problem kimi qiymətləndirilməsi daha səmərəli olar. Problemi yeni elmi istiqamət prizmasından, məsələn, süni intellekt fəlsəfəsindən öyrənmək. Müəllif həmçinin süni intellektin süni intellekt inqilabını qısaca xarakterizə etməyə, onun yaratdığı fəlsəfi düşüncələrə nəzər salmağa çalışıb. Məqalədə AI sistemlərindən istifadə nəticəsində cəmiyyətdə yaranan problemlərin fundamental fəlsəfi-mədəni, etik-mənəvi aspektləri nəzərdən keçirilir. Məqalənin yekun hissəsində müəllifin mövzu ilə bağlı tövsiyələri təqdim olunur.

Açar sözlər: müasir cəmiyyət, Süni intellekt, aktual aspektlər, fəlsəfi-mədəni, etik və əxlaqi, süni intellekt fəlsəfəsi, yeni elmi istiqamət

* Fəlsəfə elmləri doktoru, professor,
Bakı Dövlət Universitetinin “Fəlsəfə və mədəniyyətşünaslıq” kafedrasının müdiri; Bakı, Azərbaycan
E-mail: rabiyyat.aslan@mail.ru
<https://orcid.org/0009-0001-3068-033X>

Məqaləyə istinad: Aslanova, R. [2025]. MÜASİR CƏMIYYƏT VƏ SÜNİ İNTELLEKT: AKTUAL FƏLSƏFİ, MƏDƏNİ, ETİK VƏ MƏNƏVİ ASPEKTLƏRİ. “Metafizika” jurnalı, 8(8), səh.14-29.
<https://doi.org/10.33864/2617-751X.2025.v8.i8.14-29>

Məqalənin tarixçəsi:

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 28.07.2025

Təkrar işlənməyə göndərilmişdir: 25.08.2025

Çapa qəbul edilmişdir: 01.12.2025

1. Giriş

Tədqiqat və təcrübə laboratoriyanda yaradılmış Süni İntellektlə bağlı insan arzusunun əsrlərlə yaşı var. "Əlkimyaçı" manipulyasiyalar yolu ilə yaradılmış süni "kiçik adam" olan "homunculus" (lat. homunculus) anlayışı orta əsrlərin sonlarında ortaya çıxmışdı və bütün Yeni Əsr boyunca alimlərin və filosofların təxəyyülünü həyəcanlandırmaqda davam etmişdi. Sonralar, 19-cu əsrin ssientizm (sayentizm) dalğasında, elmi-texniki tərəqqinin özünəməxsus romantikləşməsi ilə Avropa ədəbiyyatında "Süni insan"ın bir neçə parlaq obrazı, məsələn, "Frankenstein" (M. Shelley), "Gələcəyin ərafəsi" (O.V. de L'Isle-Adam), "Qum adam" (E.T. Qofmans) və s. yarandı. 20-ci əsrdə bədii və texniki avanqardın nümayəndələri tərəfindən "maşın zəkası" mövzusu önə çəkildi. Alman rejissoru Frits Lang in Metropolis (1927) mexaniki qadın Helin füsunkar və eyni zamanda qorxulu obrazını yaratmış, çex dramaturqu Karel Çapek "Rossumun Universal Robots" (1920) elmi-fantastik pyesini yazaraq "robot" sözünü elmi dövriyyəyə daxil etmişdi. 1928-ci ildə amerikalı ixtiraçı Roy C. Vensli tərəfindən hazırlanmış ilk çoxfunksiyalı robot Herbert Televoxun prototipi ictimaiyyətə təqdim olundu [19; səh.81].

Süni intellekt kompüter elmləri, riyaziyyat, koqnitiv psixologiya, nevrologiya və əlaqəli sahələri birləşdirən elmlər, fənlərarası yanaşmanın nəticəsi kimi formalaşdı. Belə ki, kompüter elmi əsas prinsipləri və alqoritmləri təmin edirsə, maşın öyrənməsi və statistika isə sistemlərə verilənlərdən öyrənməyə imkan verir. Koqnitiv psixologiyadan alınan biliklər insan idrakını anlamağa kömək edir və AI davranışını formalaşdırır. Habelə, nevrologiya beyində baş verən prosesləri təqlid edən neyron şəbəkələri kimi Süni İntellekt modellərinin yaradılmasına ilham verir. Məntiqi və simvolik düşüncə problemin həllinə kömək edir, təbii dil emalı isə ünsiyyəti təmin etmək üçün dilçilikdən istifadə edir. Müxtəlif fənlərin integrasiyası vasitəsilə süni intellekt inkişaf etməyə davam edir, bütün sektorlar və sahələr üzrə tətbiqləri olan intellektual sistemlər yaradır [5; 6; 10; 14].

"Süni İntellekt kompüterlərə adətən insanlarla əlaqəli intellektual qabiliyyət tələb edən problemləri "düşünməyə" və "həll etməyə" imkan verən kompüter texnologiyasıdır. Sİ-, kompüterlərə və maşınlara insan kimi öyrənmə, anlama, problem həll etmə, qərar vermə, yaradıcılıq və muxtariyyəti təqlid etməyə imkan verən texnologiyadır. Süni intellektlə işləyən tətbiqlər və qurğular obyektləri görə və müəyyən edə bilər. Onlar insan dilini başa düşə və reaksiya verə bilər. Onlar yeni məlumat və təcrübələrdən öyrənə bilərlər. İstifadəçilərə və ekspertlərə ətraflı tövsiyələr verə bilərlər. Onlar müstəqil şəkildə hərəkət edə bilərlər, insan müdaxiləsi və ya klassik müdaxilə üçün misal göstərmək olar. Özünü idarə edən avtomobil) [9].

Türinq maşınının yaradılmasından 20 il sonra süni intellekt üzrə ilk konfrans 1956-cı ildə Dartmutda onun iki qurucusu Marvin Minski və Con Makkarti

tərəfindən Nobel mükafatı laureatı, “məhdud rasionallığın atası” Herbert Saymonun iştirakı ilə təşkil edildi. Konfransda texniki və iqtisadi məsələlərlə yanaşı, antropoloji, sosioloji və psixoloji problemlər də qaldırılıb.

Burada Süni İntellekt "hal-hazırda insanlar tərəfindən -qavrayış, yaddaşın təşkili və tənqidi düşünmə kimi yüksək səviyyəli psixi proseslər tələb etdiyi üçün zəif yerinə yetirilən vəzifələri icra edən kompüter proqramlarının yaradılması "- kimi müəyyən edilmişdir [13].

SI hazırda çoxsaylı sahələrə şaxələnmiş nəhəng bir elm sahəsidir. Gördüyümüz kimi, bu gün sürətlə inkişaf edən süni intellekt inqilabı, obyektlərin artan mürəkkəbliyi prosesi öz növbəsində yeni fəlsəfi sualların ortaya çıxmasına, onların genişlənməsinə və dərinləşməsinə gətirib çıxarıb. Süni İntellekt və kompüter elmi sahəsindəki sürətli inkişafı nəzərə alaraq, filosofları onların yaratdığı yeni artefaktların və təcrübələrin sosial, etik və siyasi aspektləri və nəticələrini cavablandırmaya, onlardan yan keçə bilməz. Eynilə, robototexnikanın inkişafı və real kompüter “varlıqlarının” meydana çıxması tədqiq olunan hadisələrin prakseoloji - dəyər ölçüsünü daha da gücləndirdi, yaşadığımız dünyada məqsədyönlülük, şüur və fəaliyyətlə bağlı qədim suallara yeni işıq saldı.

2.Süni intellekt inqilabı

İnqilabın sürəti ilə onun fəlsəfi dərkisi arasındakı uçurum yəqin ki, hər bir ali təhsil müəssisəsində bəzən mühazirədən sonra sizə tələbələr yaxınlaşıb soruşur: “Hamı deyir ki, biz informatika öyrənməliyik, süni intellekt əsrində fəlsəfi düşüncə köhnəlmiş olacaq”. Təbii ki, bu fikir qədər həqiqətdəuzaq heç nə ola bilməz. Reallıqda tam əksinə, insan və maşın zəkası arasındakı sərhəd daralmır - o, indiyə qədər gördüyümüz innovasiyalar üçün ən münbit zəminə çevrilir. Fəlsəfi təhsil təkcə nəinki aktual deyil, həm də çox vacibdir. Son yetmiş il ərzində kibernetikanın, hesablamaların və internetin varisi olan süni intellektin inkişafı “tənəzzül fazaları (1974-cü ildən 1980-ci ilə qədər, sonra 1987-ci ildən 1993-cü ilə qədər) və böyümə mərhələləri (1980-ci ildən 1980-ci ildən ekspert sistemləri ilə) qeyd olunan bir neçə dövrdən keçib. 1994-cü ildən 2000-ci ilə qədər İnternetin yaranması ilə 2010-cu illərdən başlayaraq, startaplar və xüsusilə də böyük Amerika və Çin texnologiya qrupları tərəfindən idarə olunan böyük məlumatların (Big Data), rəqəmsal platformaların və sosial şəbəkələrin yüksəlişi, bəzən XXI əsrin birinci yarısının “texnoloji inqilabı” sayılan süni intellekt “partlayışına” səbəb oldu Dördüncü sənaye inqilabı əsri də gözlərimiz önündə yeni bir dünya yaradır: bütün sosial strukturlar və iqtisadi prinsiplər yenidən nəzərdən keçiriləcək, texnologiyalar həyatımızın hər tərəfini sözün əsl mənasında kökündən dəyişəcək” [12; səh.41].

Beləliklə, niyə məhz indi və məhz Süni İntellekti bu qədər güclü edən nədir? 5G və tezliklə 6G-nin meydana çıxması ilə dəstəklənən rəqəmsal texnologiyalar interneti ilə idarə olunan robot və bio-nanoəşyaların" süni

intellektlə qovuşmasına doğru tendensiya inkişaf edir. Süni intellektin (AI) Əşyaların İnterneti (IoT) kimi digər texnologiyalarla birləşməsi 'AIoT', 'IoRT' (IoT və robototexnika) və 'IoBNT' (IoT və bionano texnologiyası) kimi yeni akronimlərin yaranmasına səbəb olur. Blokçeyn, genişlənmiş (augmented) reallıq və virtual reallıq qarışıqda daha çox texnoloji imkanlar əlavə edir. "Ağıllı bədənər, ağıllı evlər, ağıllı sənayelər, ağıllı şəhərlər və ağıllı hökumətlər" bir çox üstünlüklər və imkanlar vəd edir. Bununla belə, görünməmiş miqdarda şəxsi məlumat toplanacaq və rəqəmsal texnologiyalar həyatımızın ən gizli və məxfi aspektlərinə, o cümlədən insanlar arasındakı münasibət sahələrində həmişəkindən daha çox təsir göstərəcəkdir.

Süni intellekt ağıllı maşınlar (kompüterlər, robotlar, dronlar və ya başqa hər hansı bir şey) əvvəllər yalnız insanların edə bildiyi şəkildə "düşünmək" və hərəkət etmək imkanı verir. Bu o deməkdir ki, onlar ətrafdakı dünyanı şərh edə, məlumatı mənimsəyib öyrənə, öyrəndikləri əsasında qərarlar qəbul edə və sonra müvafiq tədbirlər görə bilirlər – çox vaxt insan müdaxiləsi olmadan. Məhz bu məlumatlardan öyrənmək və onlara uyğun hərəkət etmək bacarığı intellekt inqilabı üçün çox vacibdir, xüsusən də bu gün bizi əhatə edən çoxlu məlumatı nəzərə alsaq. Süni intellekt öyrənmək və ağıllı qərarlar qəbul etmək üçün məlumatlara və onların çoxuna ehtiyac duyur. Bu, bizə intellekt inqilabının niyə məhz indi baş verdiyinə dair bir ipucu verir.

Əhatəmizdə getdikcə artan araşdırmalar, tapıntılar və tədqiqatlar həm ümidlər ("rifah, xeyir üçün texnologiya"), həm də qorxu ("şər, ziyan üçün texnologiya") yaradaraq, ictimai rəydə yeni "rəqəmsal mifologiya"nın formalaşmasına təkan verir. Süni intellekt sahəsində irəliləyişlər istehlakın artmasına, məhsuldarlığın artmasına, risklərin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsinə və s. ümidləri artırır. Lakin eyni zamanda inkişaf etmiş ölkələrdə iş yerlərinin itisəsi və itirilməsi, kadrların genişmiqyaslı yenidən hazırlanması, cəmiyyətdə tənqidlər, dünyada ölkələrlə arasındakı rəqəmsal uçurumun genişlənməsi və uzunmüddətli perspektivdə cəmiyyətin transhumanizasiyası ilə bağlı narahatlıqlar durmadan artırır [3; s.7].

3. Süni intellekt hal-hazırda

Süni intellekt hal-hazırda insan fəaliyyətlərinin istisna olmadan bütün sahələrinə nüfuz edir, innovasiya proseslərini sürətləndirir, istehsal üsullarını dəyişdirir. İstisna olmadan cəmiyyətdə bütün təsisatları dəyişdirir və ənənəvi sosial münasibətləri dağıdır. Lakin bu proseslər eyni zamanda həm də insan fəaliyyətinin fəlsəfəsi, insan fəaliyyətinin sosiologiyası, psixologiya və psixanaliz və s. kimi bir neçə elmi fənlərin əsasını təşkil edən bəzi nəzəriyyələrə - bəzi paradigmalara da yenidən baxmağımızı tələb edir.

Süni intellekt sosial-iqtisadi dəyərin yaradılmasına töhfə versə də, eyni zamanda mənfi xarici təsirlər, xüsusən də kollektiv və fərdi qorxular yaradır

ki, onların müalicəsi süni intellektə nəzarəti və “alqoritmik yetkinliyə” nail olmağı tələb edir.

Beləliklə, süni intellekt elita ilə bəşəriyyətin qalan hissəsi - "fiziki əl əməyi, qara fəhlə" və ya işsizliyə məhkum olanlar arasında qeyri-bərabərliyin daha da güclənməsinə təkan verir. Onun inkişafı həm də ictimai mülkiyyətin özəl sferanın xeyrinə azalmasına kömək edir ki, bu da tədricən kriptovalyutalara, neobanklara, dövlət xidmətlərinin kommersiya istismarına və s. tendensiyalara yol açır. Bu proseslər isə öz növbəsində iqtisadi liberalizmin və metodoloji fərdiyyətçiliyin-individualizmin klassik paradıqmalarına yenidən baxılmasını tələb edir.

İstənilən texnoloji inqilab və kəşflərlə olduğu kimi, Süni intellektin cəmiyyət həyatına müsbət təsirləri nə genişdir. Son illərdə həyatımızın müxtəlif aspektlərində inqilab edən təkanverici qüvvəyə, dördüncü sənaye inqilabının mühərrikinə çevrilmişdir. Süni intellekt cəmiyyətdə çoxsaylı müsbət dəyişikliklər, o cümlədən məhsuldarlığın artması, səhiyyənin yaxşılaşdırılması və təhsilə çıxışın genişləndirilməsi potensialına malikdir. Süni intellektlə işləyən texnologiyalar həmçinin mürəkkəb problemləri həll etməyə və gündəlik həyatımızı asanlaşdırmağa və daha rahat etməyə kömək edə bilər. Virtual köməkçilərdən tutmuş özünü idarə edən avtomobillərə qədər süni intellekt texnologiyaları gündəlik həyatımızın ayrılmaz hissəsinə çevrilib, bizim iş, ünsiyyət və dünya ilə qarşılıqlı əlaqəmizi formalaşdırıb. Süni intellektin sürətli inkişafı səhiyyədə diaqnozların asanlaşdırılmasından tutmuş sosial media vasitəsilə insan əlaqələrinin yaradılmasına və avtomatlaşdırılmış tapşırıqlar vasitəsilə iş səmərəliliyinin yaradılmasına qədər bütün dünyada geniş imkanlar yaratmışdır. Bununla belə, bu sürətli dəyişikliklər həm də dərin etik narahatlıqlar doğurur. Bunlar, süni intellekt sistemlərinin qərəzli mövqe tutması, iqlim dəyişikliyinə töhfə verməsi, insan hüquqlarını təhdid etməsi və s. Bu Süni İntellekt riskləri artıq mövcud qeyri-bərabərlik səbəbindən daha da artmağa başlayıb və artıq marginallaşmış qruplar üçün daha çox mənfi nəticələrə gətirib çıxarır.

Artıq tədqiqatçı və filosoflar belə bir qənaətdə yekdildirlər ki, heç bir sahədə “etik kompas” Süni İntellektəki qədər aktual deyil. Bu texnologiyalar bizim iş, qarşılıqlı əlaqə və yaşam tərzimizi kökündən dəyişir. Əhatəmizdəki dünya altı əsr əvvəl mətbəənin meydana çıxmasından bəri görünməmiş sürətlə dəyişəcək.

4.Süni intellekt texnologiyası

Süni intellekt texnologiyası bir çox sahələrdə əhəmiyyətli faydalar gətirir, lakin etik məhdudiyyətlər olmadan real dünyada qərəzliyi və ayrı-seçkiliyi təkrar istehsal etmək, ayrı-seçkiliyi gücləndirmək və əsas insan hüquq və azadlıqlarını təhdid etmək riski daşıyır.

(AI) adətən insan zəkasını və bacarıqlarını tələb edən tapşırıqları yerinə yetirə bilən proqramların yaradılması ilə məşğul olan kompüter texnologiyası sahəsidir. (AI) insanlar kimi düşünmək və işləmək üçün nəzərdə tutulmuş maşınlarda insan zəkasının simulyasiyasına aiddir. Süni intellekt təcrübədən öyrənmək, qərarlar qəbul etmək və adətən insan zəkasını tələb edən vəzifələri yerinə yetirmək qabiliyyətinə malikdir.

Maşın öyrənmə üsulları və alqoritmlərindən istifadə edərək, süni intellekt nitqi tanımaq, böyük həcmdə məlumatları təhlil etmək, məlumatlardan bilik çıxarmaq və bu biliklərə əsaslanaraq qərarlar qəbul etmək qabiliyyətinə malikdir.

Nəzərdən keçirilən proseslər süni intellektin fəlsəfi, mədəni, etik və mənəvi nəticələrinin və nəticələrinin başa düşülməsini tələb edir. Təhsildə AI-nin potensialı çox böyükdür. Süni intellekt fərdiləşdirilmiş və fərdiləşdirilmiş öyrənmə və təkmilləşdirilmiş təlim nəticələri təklif etməklə təhsildə inqilab edə bilər. Süni intellekt tələbə məlumatlarını təhlil edə və müəllim və tələbələrə real vaxt rejimində rəy verə bilər ki, bu da onlara öz tədris və öyrənmə strategiyalarını müvafiq olaraq tənzimləməyə imkan verir. Təhsildə AI-nin ən böyük üstünlüklərindən biri fərdiləşdirilmiş və fərdiləşdirilmiş öyrənmə təmin etmək qabiliyyətidir. Süni intellekt tələbə məlumatlarını təhlil edə və hər bir tələbə üçün onların güclü, zəif tərəflərini və öyrənmə üslublarını nəzərə alaraq fərdiləşdirilmiş təlim planı yarada bilər. Bu yanaşma öyrənmə nəticələrini və əlaqəni əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırma bilər. Təhsildə AI-nin potensialı böyükdür və gələcəkdə dərəcə və diplom proqramlarına yanaşmada inqilab edəcəyi gözlənilir. Süni intellektlə işləyən texnologiyalar öyrənənlərə real vaxt rejimində geribildirim təqdim edə, onların öyrənmələrində yolda qalmağa kömək edə və daha fərdiləşdirilmiş və cəlbədicə öyrənmə təcrübələri təklif edə bilər.

Bununla belə, texnologiyanın sürətli inkişafı istər-istəməz özü ilə indiyədək siyasət müzakirələrini və tənzimləyici çərçivələri üstələyən bir çox risk və çağırışlar gətirir. UNESCO, BMT-nin təhsil agentliyi olaraq, əldə etmək üçün süni intellekt texnologiyalarının potensialından istifadə etməkdə Üzv Dövlətlərə dəstək olmaq məqsədi daşıyır. Digər diqqətçəkən sənəd UNESCO tərəfindən süni intellekt və təhsil üzrə hazırlanmış "AI və Təhsil: Siyasətçilər üçün Bələdçi"dir [1].

2024-cü ilə qədər təhsildə süni intellektin 6 milyard dollar dəyərində olacağı gözlənilir. "Müharibələr kişilərin və qadınların şüurunda başladığı üçün, sülhün müdafiəsi kişilərin və qadınların şüurunda qurulmalıdır" [4; səh.7]. Süni intellektin faydaları aydın olsa da, nəzərə alınmalı olan mühüm etik və sosial təsirlər də var. Məxfilik, təhlükəsizlik və iş itkiləri kimi problemlər süni intellektdən istifadənin artması ilə əlaqədar yaranan narahatlıqlardan yalnız bir neçəsidir. Bu məsələləri fəal şəkildə həll etməyimiz və süni intellektdən

cəmiyyətin yaxşılaşdırılması üçün istifadə olunmasını təmin etmək üçün çalışmaq çox vacibdir. Süni intellekt inkişaf etməyə və dünyamızda daha vacib olmağa davam etdikcə, onun inkişafına və təkmilləşdirilməsinə sərmayə qoymağımız vacibdir. Buraya tədqiqat və inkişafa sərmayə qoymaq, həmçinin AI-nin məsuliyyətli istifadəsini təşviq edən siyasət və qaydaların yaradılması daxildir. Bununla biz süni intellektin dünyamızda müsbət qüvvə olaraq qalmasına, irəliləyişə təkan verməsinə və gələcək illər üçün həyatı yaxşılaşdıracağını təmin edə bilərik.

5. "Süni İntellekt Fəlsəfəsi"

"Süni İntellekt Fəlsəfəsi-Bu yeni bir elm sahəsidirmi?"- sualına cavab verməyə cəhd etmək üçün bir sıra yerli və xarici tədqiqatlar dərc edilmişdir.

"Sİ adətən insan zəkasını tələb edən vəzifələri yerinə yetirə bilən maşınlar yaratmağı hədəfləyən kompüter elminin bir sahəsidir. Bəs, Süni intellektin fəlsəfəsi nədir?" [2]

Süni intellekt fəlsəfəsi idrak fəlsəfəsinin və kompüter- informatika elmləri fəlsəfəsinin zəka, etika, şüur, qnoseologiya və azad iradə haqqında bilik və anlayışlarını araşdıran və onlara təsir edən bir istiqamətidir.

Problemlərin həllində fəlsəfənin rolu ilə bağlı fikirlərə gəlincə, bəzi alimlər süni intellekt sahəsində çalışanların, ekspert ictimaiyyətinin fəlsəfədən xəbərsizliyinin qeyri-məqbul olduğunu iddia edirlər. Stenford Fəlsəfə Ensiklopediyasında bəzi filosofların süni intellektə fəlsəfənin rolunun lazımı səviyyədə qiymətləndirmədiyinə dair qeyd edilib [8].

Süni intellekt fəlsəfəsi aşağıdakı suallara cavab verməyə çalışır: Maşın ağıllı hərəkət edə bilərmə? İnsanın düşünərək həll edə biləcəyi hər hansı problemi həll edə bilərmə? İnsan zəkası, idrak və maşın zəkası eyni şeydirmi? İnsan beyni əslində kompüterdirmi? Bir maşın bir insanın malik olduğu kimi ağıl, psixi vəziyyət və şüura sahib ola bilərmə? İşlərin necə olduğunu hiss edə, qavraya bilərmə? (yəni, onun keyfiyyəti- "kvalia"sı varmı?- Qualia (latınca qualitas sinqulyar "xüsusiyyət, keyfiyyət") fəlsəfədə, ilk növbədə ingilis analitik fəlsəfəsində hər cür duyğu, qavrayış hadisələrini ifadə etmək üçün istifadə olunan termdir. 1929-cu ildə Amerika filosofu C.I.Lewis tərəfindən yaradılmışdır. Kvalia-"Qualia" -cəm şəkildədir.

Avtomat, hər hansı hərəkət və proseslərin mexaniki cihaz, qurğu və s.-lə idarə edilməsi məsələsi bütün fəlsəfəni, xüsusən də böyük İntibah dövrü boyu diqqət mərkəzində olub. İnsan və maşında fərqli olan yaxud da onunla nəyin ümumi, ortaq olması suallarına cavablar axtarılıb. İstər Rene Dekart (1596-1650), istərsə də insanın spesifikliyi və onun avtomatla fərqləri/oxşarlıqları üzərində düşünən Leonardo da Vinçi (1452-1519), Fransua Rable (1452-1515) (1514-1564), daha sonra, Mişel de Monten (1533-1592) anatomiya və mexanikanı bir-biri ilə əlaqələndirirdi. Bu baxış bucağından: fəlsəfə SI-nin tədqiqi və inkişafına dair tədqiqatları "Süni İntellektin fəlsəfəsi" kimi görür.

6.Süni intellektə fəlsəfi, mədəni, etik baxış

Süni intellekt insanların rifahının yaxşılaşdırılmasına töhfə verməli, milli təhlükəsizliyə təhdidlər yaratmamalı və ya qeyri-qanuni fəaliyyətlərdə iştirak etməməlidir. Bundan əlavə, ədalətliyi təmin etməli və məxfiliyi kənar müdaxilələrdən qorumalıdır. Bu, hər bir ölkənin süni intellektlə bağlı etik prinsiplər kodeksində öz əksini tapır. Onun daim insanın nəzarətində olduğu vurğulanır. Bu nöqteyi-nəzər UNESCO - Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhsil, Elm və Mədəniyyət Təşkilatı tərəfindən bölüşdürülür. Təşkilat hesab edir ki, süni intellektə nəzarət etmək lazımdır. Bu, UNESCO-nun süni intellektin etik aspektlərinə dair tövsiyələr toplusunda öz əksini tapıb. Sənədə görə, bu cür nəzarət inklüziv şəkildə bir şəxs tərəfindən deyil, lazım gələrsə, cəmiyyət tərəfindən həyata keçirilməlidir. Ümumi qənaət Süni İntellektin heç vaxt insanı ən yüksək məsuliyyət və hesabatlılıq subyekti kimi əvəz edə bilməyəcəyini etiraf edirsə, bir qayda olaraq, "həyat və ölüm" məsələlərini süni intellektə etibar etmək qeyri-məqbuldur.

7.Süni intellekt (SI) kommunikasiyaları

Süni intellekt (SI) kommunikasiyaları, iş sahəsini, idarəetməni və cəmiyyəti dəyişdirir, kritik problemləri artırmaqla yanaşı böyük imkanlar da təklif edir. Onun təsiri ictimai institutlara, demokratik iştiraka və qərarların qəbuluna qədər nüfuz edir. Süni intellektin insan hüquqlarına, demokratiyaya və qanunun aliliyinə təsiri ilə bağlı narahatlıqlar daha çox artır. Süni intellekt əvvəllər mövcud olmayan ictimai xidmətləri, innovasiyaları və iqtisadi artımı təkmilləşdirir, lakin o, həmçinin məxfiliyin pozulması, qərəzlilik, ayrı-seçkilik və ifadə azadlığına təhdidlər də daxil olmaqla yeni risklər yaradır. Məsələn, müşahidə sistemlərində üz (sifətin) tanınması marginal qruplara qeyri-mütənasib şəkildə təsir edəcəyi halda, avtomatlaşdırılmış, texnoloji metodların tətbiqi ilə qərar qəbulu sistemli ayrı-seçkiliyi gücləndirə bilər. Süni intellektə əsaslanan dezinformasiya şəffaflıq, hesabatlılıq və möhkəm təminatlara ehtiyacı vurğulayaraq demokratik prosesləri daha da sarsıdır. Qlobal birlik süni intellektin potensialından istifadə etməklə paralel olaraq, onun risklərini azaltmaq üçün də eyni qətiyyətlə hərəkət etməlidir. Bu baxımdan, BMT, İƏŞ və Avropa Şurası da daxil olmaqla beynəlxalq təşkilatlar süni intellektin insan hüquqları və demokratik dəyərlərlə uyğunlaşdırılması üçün çərçivələr hazırlayır.

Elmi və ictimai qurumlar monitoring, təbliğat, bacarıqların artırılması və beynəlxalq əməkdaşlıq kimi formalar vasitəsilə süni intellektin insan hüquqlarına riayət etməsinin təmin edilməsində əsas rol oynayır.

Sİ və robototexnika yaxın gələcəkdə insan inkişafına əhəmiyyətli təsir göstərəcək rəqəmsal texnologiyalardır. Onlar bu sistemlərlə nə etməli olduğumuz, sistemlərin özləri nə etməli, onların hansı risklər yaratdığı və onlara necə nəzarət edə biləcəyimizlə bağlı fundamental suallar ortaya çıxarıb.

8.Süni intellektin yaratdığı dəyər

Süni intellektin yaratdığı dəyər həm də psixoloji və sosialdır. Xidmət-servis robotları getdikcə daha çox məişət və ya şəxsi qulluq fəaliyyətini (xüsusilə tibbi sahədə) yerinə yetirir. Onlardan bəziləri "Sophia, Eliza və ya Lili" kimi məşhurdur. İnsan cildini-formasını ala (androidlər) və/yaxud hissləri və empatiyanı simulyasiya edə bilirlər. İstifadəçilərdə, xüsusən də həssas insanlarda psixoloji reaksiyalar yaradırlar. Yaponiyanın "Robotlarla Yaşamaq" adlı hesabatında robotların gələcəkdə əhalinin qocalması ilə mübarizənin ən yaxşı yollarından biri olacağı iddia edilir. Beləliklə, sənaye, xidmət və emosional robotlar rifah və sosial transformasiya amillərinə çevriləcək.

Ümumilikdə, alqoritmik qərəz-stereotiplər və ayrı-seçkilik baxımından ciddi narahatlıq doğurur. Hələ 2018-ci ildə Amazonun işçi qəbulu prosesində seçim üçün sınaqdan keçirdiyi alqoritmın "cinsiyyətçi" tərəf tutması məlum olub. SİTətbiqi gedişində ona korporasiyanın işçilərinin son 10 ildəki CV-lərini yükləyiblər. CV-lərin əksəriyyəti kişilər tərəfindən göndərilib. Nəticədə Sİ-seçim prosesində kişilərə üstünlük verilib. Analoji vəziyyət daha əvvəllər Microsoft şirkətində də baş verib. Şirkətin "Twitter" sosial şəbəkəsində açılan "Tau" chatbotu cəmi 24 saat ərzində irqçi ideyaları dəstəkləməyə, hətta, soyqırma çağırışlar etməyə və Adolf Hitleri tərifləməyə başlayıb. Son bir neçə ildə süni intellektə qərəzlilik və ya alqoritmik qərəzlilik haqqında çox danışılır. "SI-alqoritmik qərəzlilik" termini artıq beynəlxalq leksikonda peyda olub. Hesab olunur ki, "alqoritmik qərəz" Süni Intellektin şəxsi xüsusiyyəti deyil, onun istiadə etdiyi "müəllif" mətninin məzmun və keyfiyyətlərinin sistemə ötürülməsinin nəticəsidir. Belə sistemlərin yaradıcıları müəyyən sosial qrupların nümayəndələri, müəyyən siyasi və sosial baxışların, yəni idrak meyllərinin daşıyıcılarıdır. Fərdi qərəzlik demək olar ki, hər bir insanın münasibətlərində qaçılmaz xüsusiyyətidir və bu baxımdan Sİ mətnlərinin tərtibatçıların mütləq obyektivliyin daşıyıcıları olduğunu düşünmək yanlışdır. Onlar hər halda öz şəxsiyyətlərinin, dünyagörüş, qavrayış və münasibətlərinin də bir hissəsini alqoritmələrə ötürürlər. Bu, son nəticədə "SI qərəzinin" yaranmasına gətirib çıxarır. Hazırda modeli düzəltmək üçün aydın üsullar tapmaq çətindir. Gender ayrı-seçkiliyi modelindən "qadın" sözünü çıxarmaqla problemi həll etmək mümkün deyil. Çünki "başqa cinsə məxsus" çoxlu sayda sözlər var və onların hamısını müəyyən etmək, "redaktə etmək" çox çətindir.

9.Səhiyyədə etik məsələlər, robototexnika və süni intellektin rolu

Səhiyyədə etik məsələlər, robototexnika və süni intellektin rolu eksponent üzrə artmaqdadır: "Diaqnostika, proqnoz, qərar qəbul etmə, cərrahi robot texnikası, profilaktik yardım, dəqiq tibbi cihazlar, müalicəyə uyğunluqla bağlı davranışın monitorinqi, əhalinin epidemioloji dinamikasının monitorinqi, radiologiya, patologiya, dermatologiya, genetik məlumatların emalı, istifadəsi və inkişafı, ən ətraflı klinik müayinələr üçün əlçatmaz miqyasda məlumatların

toplanmasına və s. imkan verəcəkdir" [17 s.61]. Sağlamlıq sahəsi spesifik olsa da, süni intellektin etik tənzimlənməsi məsələsi digər peşə sahələrində mövcud olan eyni problemlərlə əlaqədardır: sistemin etibarlılığı, fərdi məlumatların qorunması, alqoritmik qərarzləri, onların ayrı-seçkilik meyllərini, alqoritmlərin bütünlüklə izah edilməsi, alqoritmik dizaynın dizaynı ilə etika [5], sözügedən alqoritmlərin mümkün qədər ictimai auditi, istifadəçiləri azadlıqdan məhrum etmək məqsədilə onların məlumatlarının istifadəsindən qorumaq üçün qanunun təkamülü - və daha dəqiq desək, tibb sahəsində: tibbi qərarların qəbul edilməsinə dəstək və tibbi qərarların müsadirə olunmaması, tibbi qərarların müsadirə olunmaması, insanların sağlamlığının qorunması üçün qərarların dəyişdirilməsi prinsipi məlumat bazalarının ən yüksək keyfiyyətdə olması, məlumatların, məlumatların məxfiliyinə və xəstənin müalicəsində süni intellekt cihazından istifadə edərkən onun razılığına riayət edilməsi və s.

Sadəcə bunlar, qısaca olaraq, 2017-ci ilin Yanvarında Həyatın Gələcəyi İnstitutu (FLI) tərəfindən təşkil edilən SI Təhlükəsizliyi üzrə Asilomar Konfransının çağırılması üçün yetərli sayılan sahələr olub. 2017-ci il Asilomar Konfransının [6] ardınca əksər alimlər, kompüter mühəndisləri, məlumatın emalı sahəsində mütəxəssislər, nevroloqlar və s. əmin oldular ki, texnologiya mütləq olaraq həmişə insanın sosial seçiminin nəticəsi deyil. Bu səbəbdən Süni İntellektin həmişə insanlara ziyan verməsinə deyil, fayda gətirməsinə yönəldilməsinin zəruriliyinə inanaraq, onun demokratik və etik qaydalarla tənzimlənməsinə çağırılmışlar. Qısa ifadə edilsə: "SI tədqiqatlarının məqsədi nəzarətsiz və spontan inkişaf etdirilən intellekt yaratmaq deyil, faydalı və etik ölçülü intellekt yaratmaq olmalıdır" [16].

10.Nəticə

Bu məqalədə biz Süni İntellektin dünyamızı dəyişdirməsinin müxtəlif üsullarına, o cümlədən cəmiyyətin rəqəmsallaşdırılmasında istifadəsinin genişləndirilməsinə nəzər saldıq. Biz süni intellektin müsbət təsirlərini, o cümlədən müxtəlif sənayelərdə inqilab etmək və gündəlik həyatımızı yaxşılaşdırmaq qabiliyyətini, eləcə də onun sonrakı təkamülündən irəli gələn etik mülahizələri müzakirə etdik. Süni intellekt inkişaf etməyə davam etdikcə, onun gələcəyimizin formalaşmasında getdikcə daha əhəmiyyətli rol oynayacağı aydındır. Əlbəttə ki, məxfilik və təhlükəsizlik məsələləri kimi həll edilməli olan problemlər olsa da, AI-nin faydaları danılmazdır. Səhiyyədə inqilab etməkdən tutmuş fərdiləşdirilmiş öyrənmə təcrübələrini təmin etməyə qədər, SI həyatımızı saysız-hesabsız üsullarla yaxşılaşdırma bilər. Biz həmçinin, yaxın gələcəkdə cəmiyyətə təsir edəcəyi gözlənilən əsas fəlsəfi və etik aspektlərə və sosial və etik məsələlərə, eləcə də onları effektiv şəkildə həll etmək üçün nəzərdə tutula bilən siyasət çərçivələrinə ümumi baxış təklif etdik.

Əslində problem "iki zəka formasının" bir-birini tamamlamasıdır. Ağıl və şüur tarix boyu fəlsəfənin tədqiqat problemi olub və qnoseologiyanın

mahiyyətini təşkil edir. Fəlsəfə iki zəkanın ən yaxşı və optimal sintezi, onların bəşəriyyətin rifahı naminə birgə fəaliyyət göstərməsi üçün öz mühüm tövsiyələrini verə bilər və verməlidir. 2025-ci ildə şahidi oluruq: hətta ən uğurlu tətbiqlər də insan düşüncəsini əvəz etmir, əksinə, onu gücləndirir. Bir növ olaraq, bəşəriyyət əvvəlki üç sənaye inqilabını yaşamışdır: əvvəlcə buxar/su enerjisi, sonra elektrik, sonra isə hesablama. İndi biz böyük verilənlərin idarə etdiyi dördüncü sənaye inqilabının ortasındayıq. Bəziləri bunu “zəka inqilabı” adlandırmağı xoşlayır, bəziləri isə yox. Ancaq bunu nə adlandırırıqsa - dördüncü sənaye inqilabı, Sənaye 4.0 və ya kəşfiyyat inqilabı - bir şey aydındır: bu son inqilab, əvvəlki üç sənaye inqilabı kimi dünyamızı dəyişəcək. Süni intellektin fəlsəfi, mədəni, etik məsələləri isə eksponent olaraq böyüyür və filosofların töhfəsini tələb edir.

Beləliklə, hazırkı mərhələdə Süni İntellektin yaradılması və inkişafının fəlsəfi aspektləri getdikcə daha çox aktuallıq kəsb edir. İndiki vaxtda tədqiqatçılar arasında bu məsələ ilə bağlı yekdil qənaət, vahid mövqe formalaşmamışdır. Problem çoxaşaxəli, çoxspektlidir və müxtəlif elm sahələrinin nümayəndələri Süni İntellektin yaradılmasında, istifadə edilməsində, inkişaf məsələlərində və s. bu və ya digər dərəcədə iştirak edirlər. Məhz bu özəllik Süni İntellekt məsələsini, ümumiyyətlə, fənlərarası yanaşma çərçivəsində tədqiq etməyin elmi-metodoloji, fəlsəfi cəhətdən daha konstruktiv olduğunu göstərir. Həmin istiqamətdə aparılan tədqiqatlar Süni İntellekt probleminin mürəkkəbliyini “müşahidəçinin”-yaradıcı insanın formalaşması probleminə reduksiya etməyin əsaslı olduğunu sübut etməkdədir. Bu bağlılıqda Süni İntellekt məsələsinin intersubyektiv kommunikasiya probleminə ekvivalent olması nəticəsini əldə etməyə əsas verir. Bu baxımdan, fəlsəfi aspektdə Süni İntellekt məsələsi bütövlükdə müasir fəlsəfi idrak üçün aktual olan bir sıra köklü nəzəri və metodoloji problemlərin dərkilənməsinə kömək etməkdədir. Müəyyən dərəcədə bu fəlsəfənin qneseoloji, akseoloji və praksioloji üföqlərini olduqca genişləndirməkdədir. Hələlik bu vəziyyətə fənlərarası yanaşma çərçivəsində yanaşaraq fəlsəfi dərk etməyə cəhdlər vardır. Bunun perspektivli olub-olmamasını isə gələcək göstərəcəkdir. Lakin süni intellektə əsaslanan ixtiraların sürətlə artması problemin fəlsəfi “ölçülməsi”nin daha da aktuallaşdığını nümayiş etdirir. Yəni Süni İntellektin fəlsəfi dərkilənməsi onunla ayaqlaşmalı, “tələsməlidir”.

11.ƏDƏBİYYAT

1. UNESCO. (n.d.). *Artificial intelligence in education*. Retrieved from <https://www.unesco.org/en/digital-education/artificial-intelligence>
2. El Samad, M., Nasserddine, G., & Kheir, A. (2023). Introduction to artificial intelligence. In *Artificial Intelligence and Knowledge Processing* (pp. 1-14). CRC Press.

3. Fox-Skelly, J., Bird, E., Jenner, N., Winfield, A., & European Parliament, Directorate-General for Parliamentary Research Services. (2020). *The ethics of artificial intelligence – Issues and initiatives*. European Parliament. <https://data.europa.eu/doi/10.2861/6644>
4. Miao, F., Holmes, W., Huang, R., & Zhang, H. (n.d.). *AI and education: Guidance for policy-makers*. UNESCO.
5. Di Michele, M. (2023). *Artificial intelligence: Ethics, risks and opportunities* [Kindle edition]. Retrieved from <https://www.amazon.com/dp/B0CD7QFWFB>
6. Mondal, B. (2020). Artificial intelligence: State of the art. In *Recent trends and advances in artificial intelligence and internet of things* (pp. 389-425). Academia.edu.
7. Moncada, R. (2023). *Future: Redefining humanity, its history and paradigms*. Retrieved from <https://www.amazon.com/Horizons-Artificial-Intelligence-Redefining-Paradigms/dp/B0DSK83N51>
8. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. (n.d.). Retrieved from <https://plato.stanford.edu/>
9. IBM. (n.d.). *What is artificial intelligence (AI)?* Retrieved from <https://www.ibm.com/think/topics/artificial-intelligence>
10. Zakharov, V. (2021). *About the evolution of the concept of “artificial intelligence.”*
11. Бостром, Н. (2016). *Искусственный интеллект: Этапы, угрозы, стратегии* (С. Филин, пер.). Москва: Манн, Иванов и Фербер.
12. Бриньолфсон, Э., & Макафи, Э. (2017). *Вторая эра машин: Работа, прогресс и процветание в эпоху новейших технологий* (П. Миронов, пер.). Издательство АСТ.
13. *Дартмутская конференция по искусственному интеллекту*. (n.d.). Retrieved from <https://psixologiya.org/blog/2504-dartmutskaya-konferenciya-po-iskusstvennomu-intellektu.html>
14. Колотаев, Ю. (n.d.). *Политическое влияние социальных сетей и цифровая фрагментация Запада*. Retrieved from <https://ru.valdaiclub.com/a/highlights/tsifrovaya-fragmentatsiya-zapada/>
15. Журков, А. А. (2022). Этические аспекты использования систем искусственного интеллекта: международно-правовой опыт. *Вестник Университета имени О. Е. Кутафина*, 4(92).
16. Future of Life Institute. (n.d.). *Принципы работы с ИИ, разработанные на Асиломарской конференции* [Open letter; Russian]. Retrieved from <https://futureoflife.org/open-letter/ai-principles-russian/>
17. Скурко, Е. В. (2021). Этика искусственного интеллекта в развитии правовых систем современности. *Социальные и гуманитарные науки*.

Отечественная и зарубежная литература. Сер. 4, Государство и право: Реферативный журнал, (1).

18. *Философия искусственного интеллекта: Труды Всероссийской междисциплинарной конференции, посвященной шестидесятилетию исследований искусственного интеллекта*. (2017). ИИнтелл.
19. Гасилин, А. В., & Скипин, Н. С. (2023). *Философские проблемы искусственного интеллекта: Библиографический указатель*.
20. European Parliament. (2022). *Этические и общественные проблемы приближающегося технологического шторма: исследование (25-07-2022)*. Retrieved from [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU\(2022\)729543](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU(2022)729543)

REFERENCES

1. UNESCO. (n.d.). *Artificial intelligence in education*. Retrieved from <https://www.unesco.org/en/digital-education/artificial-intelligence> (in English)
2. El Samad, M., Nasserddine, G., & Kheir, A. (2023). *Introduction to artificial intelligence*. In *Artificial Intelligence and Knowledge Processing* (pp. 1–14). CRC Press. (in English)
3. Fox-Skelly, J., Bird, E., Jenner, N., Winfield, A., & European Parliament, Directorate-General for Parliamentary Research Services. (2020). *The ethics of artificial intelligence – Issues and initiatives*. European Parliament. <https://data.europa.eu/doi/10.2861/6644> (in English)
4. Miao, F., Holmes, W., Huang, R., & Zhang, H. (n.d.). *AI and education: Guidance for policy-makers*. UNESCO. (in English)
5. Di Michele, M. (2023). *Artificial intelligence: Ethics, risks and opportunities* [Kindle edition]. Retrieved from <https://www.amazon.com/dp/B0CD7QFWFB> (in English)
6. Mondal, B. (2020). *Artificial intelligence: State of the art*. In *Recent trends and advances in artificial intelligence and internet of things* (pp. 389–425). Academia.edu. (in English)
7. Moncada, R. (2023). *Future: Redefining humanity, its history and paradigms*. Retrieved from <https://www.amazon.com/Horizons-Artificial-Intelligence-Redefining-Paradigms/dp/B0DSK83N51> (in English)
8. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. (n.d.). Retrieved from <https://plato.stanford.edu/> (in English)
9. IBM. (n.d.). *What is artificial intelligence (AI)?* Retrieved from <https://www.ibm.com/think/topics/artificial-intelligence> (in English)
10. Zakharov, V. (2021). *About the evolution of the concept of “artificial intelligence.”* (in English)

11. Bostrom, N. (2016). *Artificial intelligence: Stages, threats, strategies* (S. Filin, Trans.). Moscow: Mann, Ivanov & Ferber. (in Russian)
12. Brynjolfsson, E., & McAfee, E. (2017). *The second machine age: Work, progress, and prosperity in a time of brilliant technologies* (P. Mironov, Trans.). AST Publishing. (in Russian)
13. *Dartmouth Conference on Artificial Intelligence*. (n.d.). Retrieved from <https://psixologiya.org/blog/2504-dartmutskaya-konferenciya-po-iskusstvennomu-intellektu.html> (in Russian)
14. Kolotaev, Y. (n.d.). *The political influence of social networks and the digital fragmentation of the West*. Retrieved from <https://ru.valdaiclub.com/a/highlights/tsifrovaya-fragmentatsiya-zapada/> (in Russian)
15. Zhurkov, A. A. (2022). Ethical aspects of the use of artificial intelligence systems: International legal experience. *Vestnik of the Kutafin University*, 4(92). (in Russian)
16. Future of Life Institute. (n.d.). *Principles for AI developed at the Asilomar Conference* [Open letter]. Retrieved from <https://futureoflife.org/open-letter/ai-principles-russian/> (in Russian)
17. Skurko, E. V. (2021). Ethics of artificial intelligence in the development of modern legal systems. *Social and Human Sciences. Domestic and Foreign Literature. Series 4, State and Law: Abstract Journal*, (1). (in Russian)
18. *Philosophy of Artificial Intelligence: Proceedings of the All-Russian Interdisciplinary Conference Dedicated to the 60th Anniversary of AI Research*. (2017). IIntell. (in Russian)
19. Gasilin, A. V., & Skipin, N. S. (2023). *Philosophical problems of artificial intelligence: A bibliographic index*. (in Russian)
20. European Parliament. (2022). *Ethical and social issues of the approaching technological storm: Study* (25-07-2022). Retrieved from [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU\(2022\)729543](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU(2022)729543) (in Russian)